

XX ASRDA QASHQAR RUBOBINI OMMALASHISH SHART-SHAROITLARI

Raximov Sayfuddin Shokirjonovich

Andijon davlat universiteti

San'atshunoslik fakulteti musiqa ta'limi kafedrasasi o'qituvchisi
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika institute musiqa ta'limi kafedrasasi
professor vazifasini vaqtincha bajaruvchi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10254181>

ARTICLE INFO

Received: 24th November 2023

Accepted: 29th November 2023

Online: 30th November 2023

KEY WORDS

Musiqa madaniyati, cholg'u asbobi, san'at, ixtisoslik, "Rohat", takomillashuv.

ABSTRACT

Mazkur maqolada muallif o'tgan asrda milliy musiqa cholg'ularimizni ommalashtirish va o'zgarishlar bilan joriy etishning shart-sharoitlari haqida fikr-mulohazalar yuritadi.

Kirish.

Insoniyatning nafosatli va go'zal hayotini ohanglarda aks ettirishning o'z mushkulotlari mavjud. Avvalo, insonning o'z iste'dodi bo'lsa, ikkichisi uning xoxishidir. Uchinchi tomoni kasbga bo'lgan munosabatning shakllanishi va bu kasbga mehr kuyilishidir. Eng muximi, uning sevib ardoqlar hayotining mazmuniga aylantirish bilan bog'liqdir. Bu bilan shug'ullanish esa, pirovardida ruhiyat ozgiga aylanadigan sehrli ohanglarni tarannum etuvchi namoyanda bo'lib etishi bilan izohlanadi. Uning bir umr chekkan barcha mushkilliklarini hayot mazmuniga aylantiradi. Ularning ijodi esa insoniyat ma'naviyati, ruhiyati uchun xizmat qiluvchi musiqiy merosga aylanadi.

Musiqaning go'zalligi va mukammalligi bir qator omillar bilan bog'likdir. Oxangni sirli, guzal va maftunkor shakl topishida bu omillarning barchasi muximdir. Musiqa sadolarini jonlantirgan ijro xaqiqiy "samu" ekanligini namoyon eta bilish kerak. Sozandaning cholg'usi va uning ijrosining mukammalligi, uning xar tomolama moxirligi, bilimligidan dalolat berib turadi. O'zbek musiqa merosimizda ana shunday mazmunli yashab ijod etgan namoyandalar talaygina. Tuxtasin Jalilov, Komiljon Jabborov, Ganijon Toshmatov, Axmadjon Umrzoqov, Ashurali Yusupov, Usta Ro'zimat Isaboev, Rixsi Rajabiy, Faxriddin Sodiqov, Muxammadjon Mirzaevlar shular jumlasidandir. Ana shunday mohir va ustoz sozandalarning ijodi kamoloti bilan xalq musikiy merosi kamol topib, rivojlanib kelayotganligini kayd etib o'tishimiz lozimdir. O'zbek xalq musiqa ijrochiligi amaliyotida, o'z faoliyati va barakali ijodi bilan xalqimiz nazariga tushgan sozandalar bir qaraganda ko'pga o'xshab ko'rinadi. Lekin, xalq an'alarini saqlovchilari, o'z ijodi bilan milliy an'analari davom ettirishga, ularning negizida o'z ijro uslubini shakllantirishga va oxir oqibat o'zining ketidan keladigan avlodlarni ergashtirish xususiyatiga ega bulgan san'atkorlar darhaqiqat sanoqlidir. Ijrochilik amaliyotida ularning xar birini o'z o'rni, amaliyotda erishgan ijro uslubi, musiqa merosimizga qaysidir o'rinda qo'shgan xissasi mavjud. SHuning uchun bo'lsa kerak, musiqa san'atimizning fidoiy

ijodkorlari doimo xalqimiz tomonidan e'zozlanib, ularni yaratgan ijro uslublari ustoz-shogird an'analari negizida yashab, rivojlanib boraveradi.

Muxammadjon Mirzaev o'z ijodiy faoliyati bilan yorqin iz qoldirgan, kashkar rubobini amaliyotga joriy kilib keng ommalashishiga sababchi bulgan, rubob ijrochiligida alohida ijro maktabini yaratgan, musika merosimizning ko'pdan-ko'p (300 dan ortiq) betakror musikiy namunalari bilan boyitgan zabardast san'atkordir. Ustoz san'atkorning musikaga kirib kelishining uziga xosligi bilan ajralib turadi. U 1913 yili Toshkent shaxrida tavallud topgan. Muxammadjon yoshligidan musikaga mehr qo'yadi. U Toshkent tuqimachilik kombinatiga ishlab yurgan kezlarida, temir yo'lchilar klubida tashkil topgan havaskorlik to'garagiga qatnashadi va rus xalq cholg'ularidan biri bo'lgan mandolina cholg'usida chalishni o'rganadi. Mandolina cholg'u ijrochiligi, uning musiqaga bo'lgan mexrini yanada oshiradi. Ana shu bahona bo'ladi-yu, qalbidagi musiqaga bo'lgan mehr va umid uni 1936 yili o'zbek davlat filarmoniyasiga yetaklaydi va filarmoniya qoshida tashkil etishgan xalq cholg'ulari ansambliga ishga kiradi.¹

Muxammadjon Mirzaev filarmoniyada ishlash jarayonida mashhur san'atkor To'xtasin Jalilov bilan bo'lgan muloqoti uning hayotida keskin burulish hosil qiladi. U o'z hayotini musiqaga bag'ishlashga ahd qiladi va san'atni tanlaydi. U birinchi galda ansamblda o'z o'rnini topishga harakat qiladi. Ansambl ishtirokchilari turli xalq cholg'u sozlarining ijrochilari, xonanda va raqqosalardan iborat bo'lsada, har bir ishtirokchining o'z vazifasi va ansamblda o'rni bor edi. Shu maqsadda Muxammadjon ham o'z o'rnini topishga harakat qiladi. Shunda ansambl rahbari To'xtasin Jalilov bir fikr bildiradi. Qashqarlik musiqachilar ijro etayotgan cholg'ulardan biri qashqar rubobini o'zlashtirish masalasida o'ylab ko'rishni taklif etadi. Bu taklif sozandalik ishqida ushbu dargohga kelgan va ijod sari talpinayotgan Muxammadjonga juda ma'qul keladi va bu ishga jiddiy kirishadi.

Muxammadjon Mirzaev ko'rgan qashqar rubobi tabiatan o'ta keskin ovozli cholg'u edi. Cholg'uning pardalari ham diatonik uslubga (xuddi tunbur pardalari kabi) moslab boylangan edi. Cholg'u soz sifatida o'ziga xos shakli, ovoz tembri va ijro etishdagi cholg'uga xos yo'llariga ega edi. Lekin, ijroviy texnik jixatlari va tovushqator tizimlari uning zamonaviy cholg'ular talabidagi imkoniyatlarini to'la ifoda etishda mushkilotlarga duch keltirardi. Shuning uchun bo'lsa kerak Muxammadjon Mirzaev o'zbek cholg'ular ustasi sozgarlar Usta Usmon Zufarov bilan birgalikda zamonaviy uslubda qayta ishlashga kirishadilar. Ikki san'at namoyandasining say'i harakatlari bilan ish olib boriladi. Cholg'uning yetti pardaga asoslangan tovushqator pardalari o'n ikki pardali tovushqatorga moslanadi. Cholg'u dastasidagi boylam pardalar esa mis pardalarga o'zgartiradilar. Natijada har qanday musiqiy namunalarni texnik darajalaridan qat'iy nazar mushkilliksiz ijro etish imkoniyatlariga ega bo'lgan cholg'u sozi bunyodga keladi. Ovoz tarovati jihatidan jarangdor va yoqimli, ijroviy jihatdan har tomonlama mos cholg'u sifatida ijrochilik amaliyotiga kirib keladi.

O'zbek xalqi musiqiy cholg'ulariga boy, ularning har biri o'zining mukammalligi va o'ziga xos sirli tarovatligi bilan ajralib turadi. Qashqar rubobi aynan shu davrlardan boshlab o'zbek xalq cholg'ulari qatoriga kirib keladi. Uning xalq cholg'usiga aylanishida aynan Muxammadjon

¹ SHaripov N. Rubob primada ijro etishni urgatish metodikasi. - T.: F.Fulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1990. -15-b.

Mirzaevning juda katta xizmatlari mavjud. Avvalo Muxammadjon Mirzaev rubobning ijrochilik amaliyotiga olib kirdi va uning jozibador ijro talqinini shaxsiy ijrosida namoyon etib berishga erishdi. Muxammadjon Mirzaev sozanda sifatida avvaliga rubob ijrochiligida o'ziga xos ijro uslubini yaratib, ijrochilik amaliyotida xalqqa namoyish etishga muvassar bo'ladi. Avvaliga yakkanavozlikdagi rubob ijrochiligi bilan, keyinchalik, qo'shrubob, ya'ni o'g'li va shogirdi Shavkat Mirzaev bilan birgalikdagi ijrosi bilan o'zbek shinavandalarini o'ziga rom etadi. Rubob cholg'usi Muxammadjon Mirzaev ijrosi orqali xalqimizning har bir xonadoniga kirib bordi. Rubob cholgusining keng ommalashishi va xalqning sevimli cholgulari katoriga kirib kelishining yana bir sababi, bu Muxammadjon Mirzaevning bastakorlik faoliyatidir. Rubobning barcha xususiyatlarini ko'rsatadigan zamonaviy dilbar kuylar aynan Muxammadjon Mirzaev ijodida yaratila boshlandi. Avvaliga "Gulnoz", "Intizor etma", "Dilbar", "Zavqim kelur", "Dildor", "Orzu dil", "Dilrabo", "Tong", "Jonon", "Gulbahor va Tanovor", "Roxat", "Gilos", "Bahor valsi" kabi rubob taronalarini yaratib elga manzur etdi. Ushbu asarlar nafaqat qashqar rubobi uchun yozilgan va rubob ijrochilarini ijro repertuarini boyitdi, balki qashqar rubobi ijrochiligining rivojlanishiga, ijro imkoniyatlarini kengayishiga, ijrochilik madaniyatining yuksalishiga, qashqar rubobining yangidan-yangi ijro imkoniyatlarining ochilishiga sabab bo'ldi. Faoliyatida u musiqa san'atining ahamiyatli bo'lgan uch yo'nalishini bir-biriga mutanosib holda, uyg'unlashtirib ijod qilishga muvassar bo'ldi. Rubob ijrochilik san'ati, bastakorlik va ustozlikni o'z ijodiy faoliyati davomida uyg'unlashtirib olib bordi. Bu albatta uning ijodiy samarasining negizi edi. Bastakorning yaratgan har bir asari cholg'u ijrochiligiga mosligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, "Roxat" kuyi bunga yorqin misoldir. Ushbu asar qashqar rubobida, dutor cholg'usida, chang va changchilar ansambliida ham, qolaversa sozandalar ansambli ijrosida ham o'z jozibasini namoyon etadigan falsafiy asardir. Muxammadjon Mirzaevning o'zbek xonandalik san'atiga, qo'shiqchilik va ashula ijodiyotiga qo'shgan xissasi alohida ahamiyatlidir. Uning ijodiga mansub asarlar o'zining originalligi va shu o'rinda milliyligi bilan ajralib turadi.

O'z ijodiy faoliyatida Muxammadjon Mirzaev juda ko'p san'atkorlar uchun kuy, qo'shiq va ashulalar yozib bergan. Ular orasida taniqli xonanda D.Qayumovning ijro etgan "Uch dugona", "Ey gul", "Oltin sandiq", "Popning popuk qizlari", "Onalar" kabi qator qo'shiqlari o'zining yorqinligi, go'zal taronaga moyilligi bilan alohida ajralib turadi. Bastakorning mumtoz uslubga xos bo'lgan ijodiy namunalari O'zbekiston xalq xofizi Ma'murjon Uzoqov bilan bog'liqdir. O'zining bastakorlik ijodida o'z ashulalarini Farg'ona-Toshkent ijrochilik an'analari bilan sug'orishga va alohida original asarlar yaratishga muvassar bo'lgan. SHu bois uning yaratgan ashulalari haligacha o'z mavqeini saqlab yetuk hofizlar tomonidan ijro etib kelinadi. Uning Ma'murjon Uzoqov ijrosida mashhur bo'lgan Muqimiy so'zlariga "Yakka bu Farg'onada", "Suvrating", "Yolgiz", "Ayrilmasun", Furqat suzga bastalangan "Yo'lingda", "Sho'xi janonim mening", "Qachon bo'lgay" va "Yor istab", Sobir Abdulla so'zi bilan "Parvo etib kel", "Shaxloga tushdi", "Ko'zlaring" taniqli xonanda Xanifa Mavlonova ijrosida elga manzur bulgan va keyinchalik shogirdlar xavasini olgan "Parvona bo'ldim", "Yuragingni o'ynatdami", "Gulchexra yor", "Tong otguncha", "Xusningga bu shaydoni" kabi ashulalar o'zbek musiqa merosidan munosib o'rin oldi².

² S.Mannopov. O'zbek xalq musiqa madaniyati. O'quv qo'llanma. Toshkent. Yangi asr avlodi. 2004 y. 100b.

Muxammadjon Mirzaev o'zbek bastakorlik an'anasini munosib davom ettirgan, musiqiy merosga original asarlar bilan hissasini qo'shgan, ijrochilik amaliyotida yangicha cholg'u sozini kiritgan va ijrochiligini an'anaga aylantirgan zabardast san'atkoridir. Uning ijrochilik va ijodiy merosi hozirgi davrgacha alohida o'rinini namoyon etib kelmokda. Avvalo, qashqar rubobi ijrochiligi bo'yicha sozandalarning rahnamosi hamda ijrochilik maktabining asoschisi sifatida e'tiborga loyikdir. Qolaversa, xalqimizning milliy ruhiyati, ma'naviyatini aks etuvchi betakror kuy va qo'shiqlar yaratgan ijodkor ko'rinishida kelajak avlod bastakorlari uchun ibratdir. Sozandalik faoliyati Mirzaevning san'atkor sifatida elga tanilishida asosiy yo'nalish bo'ldi. U o'zbek xalq kuylarini rubobda maromiga yetkazib ijro etib cholg'uning go'zal sadosini elga manzur etishga erishdi. Nafaqat o'zi, balki farzandi va shogirdi Shavkat Mirzaev bilan rubobning jozibasini namoyon etdi. Buning natijasida o'zbek xalqi rubob cholg'usini shaydosiga aylandi va har bir xonadonga rubob kirib bordi. Hozir kundagi rubobning keng ommaviylikini ilk bosqichlari aynan mana shu san'atkor Muxammadjon Mirzaev ijodi bilan bog'likligi barcha musiqa bilimdonlari, ustozlari tomonidan e'tirof etiladi. Ustoz san'atkor rubob cholg'u ijrochiligidagi yorqin uslub asosini yaratgan dastlabki rubobchilardan bo'ldi. Bu albatta keyinchalik, mohir ijrochilar tomonidan rivojlantirilgan.

Xulosalar.

Mazkur maqolada rubob va rubobsimon cholg'hu asboblarniing yaratilishi tarixi va ularning ijtimoiylashuvi xususida ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Ma'lumki, rubob va rubobsimon cholg'u asboblarning dastlabki paydo bo'lish tarixi aynan O'rta Osiyo xalqlari xududlariga to'g'ri keladi. SHu sababli ham ularning paydo bo'lish va takomillashuv shart-sharitlarini aynan Movorounnaxr davri xududlari bilan izohlash ayni to'g'ri bo'ladi. Mazkur bobda aynan qashqar rubobi ijrochiligida o'quvchi-yoshlarni manaviy-axloqiy sifatlarini shakllantirishning pedagogik asoslari; mutafakkirlarning qashqar rubobi ijrochiligi yuzasidan ilmiy qarashlari; musiqiy cholg'ularning shallanishida qashqar rubobining o'rni va ahamiyati; XX asrda qashqar rubobining ommalashish shart-sharoitlari xususida ma'lumotlar bir qator asoslangan.

References:

1. Nurmatov X. - Qashqar rubobi T. 2003.
2. O'zbekiston Respublikasi madaniyat ishlari vazirligi - Rubob navolari T. 1993.
3. SHaripov N. Rubob primada ijro etishni urgatish metodikasi. - T.: F.Fulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1990. -15-b.
4. B.Matyoqubov "Damli va zarbli cholg'ularda chalishni o'rgatish amalyoti"2004 Toshkent, 43 b.
5. S.Mannopov. O'zbek xalq musiqa madaniyati. O'quv qo'llanma. Toshkent. Yangi asr avlodi. 2004 y. 100 b.